

SZÓ- ÉS SZÓLÁSMAGYARÁZATOK

Adalékok egy, a *kasza* komponens köré épülő szóláscsoport történetéhez

1. Több régi, főként középmagyar kori forrásunkban találkozunk egy a hamisság, köpönyegforgatás, sőt árulás jelentéskörébe tartozó szóláscsoporttal, mely mára teljesen eltűnt nyelvünkől. Ezek mindegyikében szerepel a *kasza* főnévi komponens, s – kimondva vagy kimondatlanul – arra utalnak, hogy valaki megfordítja a kaszáját, azaz a korábbihoz képest ellentétes álláspontot támogat. Az ide kapcsolódó szólásoknak több változata is létezik, ezeket – k439 sorszám alatt – O. NAGY gyűjteményében is megtaláljuk *régi nyelvi* megjelöléssel, ami arra utal a szótárban, hogy a kifejezésre csak száz évnél régebbi adatunk van (1976: 339). O. NAGY megpróbálja a különböző variánsokat két alapformába összesíteni, igaz, ettől meglehetősen bonyolulttá válik a kifejezés szótári formája:

„Fordítja [forgatja] a (szallai) kaszát [Bosznia-kaszáját; Visszafogja v. visszaszegi v. megfordítja a kaszát v. a kaszáját] = álláspontot, véleményt v. módszert változtat, ravaszul köpönyeget fordít. (rég)”

A *kasza* vezérszó alatt még egy további kifejezést találunk (k438), amelynek jelentése igen közel áll az előző fordulatéhoz, de ezt O. NAGY tájnyelviként tünteti fel, igaz, valószínűleg csak azért, mert MARGALITSnál is megtalálható (1896: 400), azaz O. NAGY gyűjteményéhez képest nem régibb száz évesnél az adat:

„Sokfelé [rég: kétfelé] fog [jár] a kaszája [rég: Két kaszával kaszál] = állhatatlan, megbízhatatlan, köpönyegforgató. (táj)”

Ennek kapcsán utal még a k448 számú szólásra is (uo. 340), amely az előbbinek olyan variánsa, amelyben a főnévi *kasza* komponens helyett a *kaszál* igei összetevő szerepel: *Kétfelé kaszál* = kétszínűsködik (rég).

E régi szóláscsoport bizonyos egységeivel foglalkozott már korábban a nyelvészeti és az agrártörténeti, illetve néprajzi szakirodalom is, de a tanulmányok gyakran a nyelvi adatokat is pontatlanul idézik, emellett egyik sem látja a kifejezéscsoportot a maga egészében. Ezért úgy gondolom, megér egy tanulmányt, hogy alaposabban körbejárjuk a problémakört.

2. A szóláscsoportba tartozó kifejezésekkel kapcsolatos nyelvtudományi munkák elsősorban a *szallai kasza* kifejezésre, illetve jelzői előtagjának eredetmagyarázatára koncentrálnak. BALASSA IVÁN volt az első, aki a Magyar Nyelv hasábjain e frazeológiai terminus technicus magyarázatait kereste. Ő a NySz. **kasza** szócikkében (2: 137) adathoz két szólást idézi először (1947: 47):

1570: Ollyanok, mint a *szallai kasza*, mely mind elől, s mind hátra fog

1713: Igen forgattyac a *szallai kaszat*.

Az első adat Heltai Gáspár Háló című művéből való, a második a NySz. forrásai között szerző nélkül felsorolt A keresztyéni igaz hitnek Vallástétele (!) és magyarázatja című munkából, amely részben egy 1567-ből származó szövegnek az új kiadása, azaz mindkét adat végső soron 16. századnak tekinthető.

BALASSA idézi ezek után GYÖRFFY ISTVÁNT, aki a Magyarság néprajza 2. kötetében azt írja a *szallai kaszá*-ról, hogy „ilyen kaszát ma nem ismerünk” (1934: 213). Ezt a véleményt BALASSA is osztja, főként azért, mert „az ilyen kaszával az egyik vágáskor rávág-tak volna, a másíknál pedig rendre. Így a szálak teljesen összekuszálódtak volna” (1947: 47). Ehelyett megfontolandónak tartja TRÓCSÁNYI ZOLTÁNNAK azt a felvetését, miszerint „Heltai Gáspár ezt a szólást itt gúnyos értelemben használja, s valószínű, hogy *zalai kasza* nem volt és nem is kaszáltak vele, hanem ezzel csúfolták a zalamegyeieket” (1933: 47). TRÓCSÁNYI tehát a *szallai* jelzőt *zalai*-nak olvassa, s erre alapozza a szó etimológiáját. Nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül, hogy a NySz. mindkét – eltérő szerzőktől származó – adata szókezdő *sz*-t és hosszú intervokalikus *l*-t tartalmaz, ezért korántsem biztos, hogy TRÓCSÁNYI-nak igaza van. BALASSA sem ért vele egyet, de inkább jelentéstani alapon veti el a *zalai* olvasatot. Szerinte ugyanis fontos körülmény, hogy Heltai Erdélyben, közelebről Kolozsváron élt, és Háló című műve is itt jelent meg. Ezért nem valószínű, hogy a Zala megyeieket akarta volna csúfolni. Sokkal inkább vonatkozhat a szólás szerinte egy Kolozsvár közelében lévő *Szala* nevű telepre, melyet *Zalaháza* alakban a 15. századtól lakott helyként ismerünk, azaz Heltai is ismerhette (i. m. 47). Arra ugyan nincs adat, hogy létezett-e a falura vonatkozóan valami a kaszával kapcsolatos falucsúfoló, de ez BALASSA szerint nem is fontos, mert a fenti idézet tágabb szövegekörnyezetéből jól látható, hogy a *szallai kasza* itt egy hasonlat része, s olyan emberekre vonatkozik, „akiknek a véleményét nem lehet pontosan megállapítani, jobbra is, balra is kacsingatnak” (uo.):

„E melet eszt is vallyác, hogy az másodic természete szerént, bizonyos ember legyen, okos lélekből, és emberi testből egybe egyesült: De eszt ez embert tagadiác szőmélnec lönni. Noha nyiluán vallyác, hogy à Christus igaz és bizony ember. Mit mondhatunc ? Ollyanoc mint à czikoc, Akar mint fogiad, Mindenkoron kiczusz markodból : *Es ollyanoc mint à Szallai kasza*¹, *melly mint elől*, *'s mind hátra fog* : Auagy mint à matska : Akar mint, s' akar honneg vessed alla, min mindenkoron (sic!) labára esic.” (Heltai /1915: 40)

Helyesen jár el tehát BALASSA, amikor a Heltainál található szóláshasonlatot összefüggésbe hozta hasonló értelmű szólásokkal², pl. a MARGALITSNÁL a **kasza** szócikkében (1896: 400) adatható *kétfelé vág a kaszája, sokfelé jár a kaszája, hamar megfordítja*

¹ A Háló szövegének a Magvető Kiadó Magyar tallózó című sorozatában megjelent kiadásában (/1979: 110) a *szallai* szóalakat pontatlanul *szalai*-ra cserélte a szöveget gondozó KÖSZEGHY PÉTER. Ezt teszi a kifejezés további előfordulásai esetében is, l. később.

² BALASSA ugyan közmondásnak nevezi ezeket, de ez talán csak azért van, mert a terminust még nem a ma szokásos értelmében használja, hanem régibb 'közösségi mondás, állandósult szókapcsolat' jelentésben.

a *kasztát*, illetve *visszafogta a kasztát* fordulatokkal, amelyek ugyancsak a köpönyegforgatásra, ravaszkodásra vonatkoznak, vagy a NySz. **kasza** szócikkében (2: 137) Pázmánytól idézett *fordítja a kasztát* kifejezéssel:

„Üdö-jártában eszekbe vevék a predikátorok, hogy ezen az úton az ő hitelek és tiszték semmi léssen ; azért *fordíták a kasztát*, és lassan-lassan magoknak koporiták a tudományokrúl való itületet. (Lutheristák Vezetője 252)”³

3. BALASSA megjegyzi még, hogy Heltai Hálójában egy másik, a NySz. által nem közölt adat is van a *szallai kasztára* (*erősen kasztál a szallai kasztával*), ám ebben az esetben „a szólás jelentése: ’nagy hévvel kezdett munka, mely kevés eredménnyel, sőt kárral jár’. Itt felvetődik az a kérdés, hogy a *szallai kasza* és a *vágja, mint Sallai a szappant* (MNy. XXXIX, 384, XL, 71–2) szólások között nincs-e valami összefüggés”.

Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezmem, hogy BALASSA pontatlanul idézi a második-ként említett szóláshasonlatot: a MNy. 39. kötetében SZABÓ T. ATTILA mutatja be a fordulatot, de annak tulajdonnévi komponense nem *Sallai*, hanem *Salai*: így hívtak szerinte egy, a 19. század második felében Kolozsvárt élt szappankereskedőt. Igaz, a szólásfejtéshez a folyóirat következő, 40. számában (71–72) érkezett olvasói levelek is részben *Sallai* nevű kereskedőt említenek, bár más városokból, de több helyütt valóban csak egy *l*-lel említik a nevezett személyt. Ez már magában is kétségessé teszi némileg, hogy a Heltainál előforduló második adat *szallai kasztá*-jának ehhez a szappankereskedőhöz volna köze. De ha megvizsgáljuk a kontextust, azt látjuk, hogy a jelentése is inkább közelíti a korábban bemutatott ’képmutatóskodik, köpönyeget forgat’ értelmet, mint a BALASSA által feltüntetett ’nagy hévvel kezdett, de sikertelen vagy akár kárral járó munka’ jelentést. Ennek bizonyítékaul kicsit tágabb szövegkörnyezetben idézem a szólást, mint BALASSA:

„Ha valaki ielent Agostonnac, Nyiluán nem à Christus, hanem az ördög vólt, az iadztot effle beszédöckel. De hogy hazugság legyen ez barát példa, Agoston barátnac dolga is meg bizonyította, Mert Agoston vgyan soc könyuet írt az Haromságról, Mellyekben *erössen kasztál à szallai kasztával* etc, de igen keues haszszonnal, Sött inkább igen nagy kárral, El annyira, hogy à szegeny barát à nagy erőlköedeésben vgyan el budul, hogy őmaga sem tudia mit mond.” (Heltai /1915: 42)

Szerintem ide is inkább az az értelem illik, hogy ’hazudozik (az írásaiban)’, s a haszontalanság, illetve kár csak az utána betoldott megjegyzésekből olvasható ki. Véleményem szerint tehát az itt található (*erősen*) *kasztál a szallai kasztával* fordulat is a *fordítja/forgatja a (szallai) kasztát* típusú szólások közé illeszkedik, s inkább a vélemény gyakori megváltoztatására vonatkozik.

4. A bemutatott szólásoknak van azonban olyan változatuk is, amelyben a *szallai* helyett *boszniai kasza* szerepel. Sőt, erre a formára valamivel korábbi adatunk is van, mint a *szallai kasztá*-ra, hiszen utóbbi Heltai 1570-ben megjelent Hálójában bukkan fel először,

³ L. még KOVÁCS PÁL gyűjteményének ezt az adatát is (1794: 38) : *Viflza fogja a’ kasztát. az az: Meg fordítja a’ befzedet; csalárdul befzél.*

a *boszniai kasza* változat viszont már Petheő Péternek Nádasdy Tamáshoz 1562-ben írt leveléből is adatható. Ebben egy prédikátort említ, akiről azt állítja: „még nem hallottam, mint predical, hanem azt értem, hogy *olyan, mint egy boszniai kasza, mindenfelé vág* (Tört. Tár, 1904, 429)” (idézi TAKÁCS 1980: 27).

TAKÁCS LAJOS szerint (uo.) „a következő adatok viszont jóval későbbiek; Csúzi Zsigmond »Zengedező Sípszó« – és nem »Arany Trombita«, mint ahogy a NytSz említi! – című, 1723-ban megjelent munkájában kétszer is találkozhatunk a kifejezéssel. Egyszer »*Boszniai kaszával* ragadozó farkasokat« említi (31.1), míg másodszor a következő formában találkozhatunk vele: »*Boszniai kaszádat keményen forgotod...*« (101.1.)” (a kiemelés tőlem: F. T.).

Valójában azonban van a két időpont közötti időből is adat a *boszniai (bosznai) kasza* változatra, mégpedig az 1678 körülre datált Actio Curiosából. Köztudott, hogy ennek főhőse, Gaude uram nagyon sűrűn használ beszédében szólásokat és közmondásokat, köztük felbukkan a *bosznai (sic!) kasza* is. Az első adat szinte teljesen megfelel a Heltai által a *szallai kasza* komponenssel használt szóláshasonlatnak, hiszen ebből is a 'hazug, szószegező, az ígéretet meg nem tartó' értelem olvasható ki:

„Ugy de reá feleltél magad is, hogj el jösz, de ugyan tsak nem jövé, szintén tsak *olyan vagy te, mint a' bosznaj kasza, mind két felé egy aránt vág*, bezzeg jó volnál kantáros Paripának.” (Actio curiosa, 376)

A másik előfordulásban csak a *bosznai kasza* komponens található meg, a hasonlat többi része nem, emiatt a szöveg kicsit nehezen értelmezhető:

„S-hát szolgálók kld, az igaz egymást szerető Atyafiakért ne légyen se tej, se vér, mert ha tej el oszol, ha vér el foly, hanem ha szij vonódgyék, ha madzag szakadgyék, ha pedigh egyik sem, légyen *bosznaj kasza*.” (Actio curiosa, 380)

Úgy tűnik, mintha itt egy összetett szólással volna dolgunk, amelynek első feléhez (*ha szij vonódjék, ha madzag szakadjék*) csatlakozik a másodikban – afféle végső megoldásként – a *boszniai kasza* elem (ha egyik sem következik be, akkor legyen boszniai kasza). De mégis elég homályos marad a szöveg, hiszen nem egészen érthető, miként lesz a szij vonódásának, illetve a madzag szakadásának az ellentéte a *boszn(i)ai kasza*, amit eddig – konkrét és átvitt értelemben is – a kétfelé vágás, a kettős beszéd, a köpönyegforgatás metaforájaként ismertünk meg.

Mint TAKÁCS is megemlíti (1980: 27), a *boszniai kasza* szókapcsolat megvan még KRESZNERICS szótárában (1831–1832. 1.) is, ő Csúzi fenti adataira hivatkozva közli, és értelmezésként azt fűzi hozzá: *turcicus, barbaricus ensis*, azaz 'török, barbár kasza' (erről később részletesebben).

Még a 20. század elejéről is találunk adatot a *boszniai kaszá*-ra. TAKÁCS SÁNDOR Rajzok a török világból című művében a budai basákat ravasznak, óvatosnak, nyájásnak és simulékonynak mutatja be, ám a nyájasságuk csak addig tartott, amíg haragra nem gyullasztották őket. „Ilyenkor aztán *olyan volt a nyelvük, mint a boszniai kasza, amely mindenfelé vág*” (a kiemelés tőlem: F. T.; vö. TAKÁCS 1980: 27 is).

5. Mint az eddigiekből is látható, a *boszniai kasza* komponenssel alakult kifejezések a *szallai kaszá*-val alakultak variánsainak tekinthetők, vagy éppen fordítva: lehet, hogy ez a változat a korábbi, s a *boszniai* jelzőt cserélték *szallai*-ra. Az adatolhatóság tekintetében ez utóbbi inkább lehetséges, ám mivel csak néhány évvel korábbi az első adatunk a *boszniai kasza* változatra, lehetséges az is, hogy a *szallai* változat is megvolt már korábban, csak nem maradt fenn rá adat. Az azonban jól látható, hogy a *boszniai kaszá*-val alakult variánsok lehettek az elterjedtebbek, hiszen azokra a 16. századtól egészen a 20. századig vannak adatok, míg a *szallai* variáns adatai 1567-ből és 1570-ből valók, azaz nagyon szűk intervallumra szorítkoznak.

De milyen lehetett ez a kasza, amellyel kétféle lehetett vágni? Azt már fentebb láthattuk, hogy a ma megszokott hosszú nyelvű kaszát nem lehet így forgatni, mert akkor az egyik vágáskor – szakszóval – rávágának, a másiknál pedig rendre, amitől a szálak teljesen összeszekuszálódnak. Véltetően ezért is gondolhatta TRÓCSÁNYI, hogy *zalai kasza* nem volt és nem is kaszált vele, hanem ezzel csúfolták a Zalában lakókat (l. fentebb). Mint azonban már rámutattam, ebben valószínűleg téved. Egyrészt az adataink mindenütt a *szallai* jelzőt mutatják, másrészt – mint láttuk – a szólásnak voltak olyan változatai is, amelyekben *boszniai kaszá*-ról van szó. Azaz mégiscsak valami létező szerszámra utalhatnak ezek a szólások, de bizonyára valamilyen rövid nyelvű kaszával van dolgunk.

Amint a Magyar néprajzi lexikon **kasza** szócikkében is olvashatjuk, a mai hosszú nyelvű kasza őse egy rövid kasza volt, amelyet a sarló továbbfejlesztésével hoztak létre a téli állattartáshoz szükséges fű levágására. „A rövid kaszával használója *jobbra és balra vág, közben a feje fölött átfordítja az ellenkező oldalra* (a kiemelés tőlem: F. T.). A kaszanyak egy síkban van a lapjával, amely a nyéllel tompaszöveget zár be. A rövid kasza nem a talajjal párhuzamosan vág, hanem ferde síkban. A két irányban történő vágás miatt a kaszálás egyetlen marad, nehezíti a fű összegyűjtését, és csökkenti a szénahozamot. A rövid kasza a 20. sz.-ra csak az európai kontinens peremvidékein (Skandinávia, Baltikum, Orosz.) maradt meg eredeti funkciójában elsősorban a gödrös, bokros, sziklás terep fűvágó szerszámaként, esetenként aratóeszközként. Másutt mindenütt elfoglalta a helyét a római kortól fokozatosan terjedő hosszú nyelvű kasza, mely jóval nagyobb teljesítményű” (NéprLex. 3: 92).

A rövid kaszát a lexikon szerint (uo.) a magyarok a honfoglalás előtti vándorlásuk korában ismerhették meg, s – régészeti leletek szerint – a középkor végéig használhatták. A hosszú nyelvű kasza a 16–17. századtól teljesen kiszorította, ám némileg módosult formában például nádvágó vagy kendervágó eszközként szórványosan még ma is előfordul.

A török hódoltság idején azonban a magyarok a törökök használatában is láthattak még ilyen rövid kaszákat. TAKÁCS LAJOS (1980: 28) a Pest Megyei Levéltár peres anyagából idéz egy jegyzőkönyvből, amelyben a tanú arról nyilatkozik Pest és Rákos határát illetően, hogy amennyire csak vissza tud emlékezni, Rákost mindig a török kaszálta. S ezt nyomatékositandó hozzátézi még, hogy „a Töröknek *kettős kaszája lévén, ha egyszer egy felől, másodszor más felé csapat azon kaszával*” (idézi TAKÁCS uo.; a kiemelés tőlem: F.T.).

Ez lehetett tehát feltehetően a *boszniai kasza*. Hogy miért *boszniai*, s nem például *török* kaszának nevezték ezt a rövid kaszát, az TAKÁCS szerint azzal magyarázható, hogy Bosznia a Balkánon állomásozó törökség fontos bázisa volt, s az állatok takarmányozására használt fűvet az ottani hegyekben, sziklák és fák között csak ezzel a rövid, a sarlóból kifejlesztett eszközzel vághatták. Az, hogy KRESZNERICS *turcicus, barbaricus ensis*-nek határozza meg a *boszniai kaszá*-t, arra is utalhat, hogy a törökökhöz is köthették az eszközt. Talán még azt is megkockáztathatjuk, hogy a kétszínűséggel és kőpönyegforgatással való

összekötése sem pusztán az ilyen kaszával való vágás technikájával függ össze, hanem esetleg azzal is, hogy a törökökről élt egy olyan sztereotípiát, hogy gyakran kétszínűek, hol kedvesek, hol erőszakosak (l. a budai basákról fentebb írottakat vagy akár Arany János Szondi két apródjában a török narrátor viselkedését).

Ami a *szallai kasza* variáns jelzői tagját illeti, azzal kapcsolatban már nehezebb biztosit mondani, hiszen láthattuk, hogy a korábbi megfigyelési próbálkozások nem jutottak biztos eredményre. Hol a *Zala* megyeiek gúnyolásának gondolták, hol egy Kolozsvár közeli *Szala* nevű helységhez kötötték, de egyik megfigyelés sem elég megnyugtató. Mivel a néprajzi szakirodalomban *sallai kasza* néven is emlegetik a rövid szárú kaszát,⁴ felmerült bennem az a lehetőség is, hogy nem lehet-e szó esetleg a *sarló* szó alakváltozatáról. Ennek ugyanis van nyelvjárási *salló* alakja, s elvileg nem zárható ki, hogy annak *-i* képzős változataként előforduljon egy *sallai* alak (vö. pl. *Kálló* → *kállai*), de a nyelvjárási szótárakban nem nagyon találtam ilyen alakot a *sarló* címszó alatt. Szemantikailag ugyan lehetséges volna a magyarázat, hiszen a sarlót is szokták jobbra és balra fordítani használata közben, s a rövid kasza végső soron a sarló továbbfejlesztése (l. előbb) de a tőhangváltás inkább csak egy lehetőség, nem igazán adatolható, ráadásul nincs igazi magyarázat a szókezdő *s*-nek az *sz*-szé alakulására sem, hacsak arra nem gondolunk, hogy az *s*-ező, illetve *sz*-ező nyelvjárások eltérő fejlődése okozhatott ilyen különbséget. Mivel viszont a nyelvtörténeti adataink inkább csak a *szallai* változatot mutatják, lehet, hogy a *sallai kasza* változat, amit a Néprajzi lexikon említ, talán csak pontatlanságból fakad (annak tekinthetjük azt is, hogy a *szalai* variánst is egy *l*-lel közlik, holott – mint láthattuk – a történeti adataink mindig a geminált *szallai* változatot tartalmazzák). Ezért ennek a változatnak a magyarázata még így sem teljesen megnyugtató.

6. Összegzésül elmondhatjuk, hogy a rövid kaszát a korai újkortól teljesen kiszorította a ma ismert hosszú nyelvű kasza. Nyelvi emlékei azonban még tovább éltek, hiszen a címben jelzett szóláscsoport, s a benne szereplő *boszniai*, illetve *szallai kasza* komponens tovább őrizték ennek a forgatható kaszának az emlékét. Ebben szerepet játszhatott talán az is, hogy a Balkánról előrenyomuló törökség és az őket kiszolgáló balkáni népek a sziklás, bokros területeken még használhattak ilyen rövid szárú, a használat közben jobbra és balra forgatott kaszákat, s részben ez a tulajdonságuk, részben talán a törököknek sztereotíp módon tulajdonított ravaszkodás és hazudozás is alkalmassá tette a metaforikus képet a köpönyegforgatás nyelvi kifejezésére. Így jöhettek létre a *forгатja a (boszniai) kaszát* vagy *(kétfelé) kaszál a (boszniai) kaszával* féle szólások. Ezek – noha csak kevéssel – megelőzik a *szallai kasza* komponenssel alakult variánsokat, azaz lehet, hogy ez utóbbiak az illető szólások variánsképződése során alakultak ki.

Idővel azonban már nemcsak a rövid kaszák mentek ki a divatból, hanem az emléküket őrző fentebbi szólások is. A metaforikus háttér alapjául szolgáló reáliák vagy szokások kiveszése ugyan nem feltétlenül vezet a lexikális elemek kiveszéséhez, hiszen például a *nincsen sütnivalója* vagy a *hátra van még a feketeleves* kifejezések ma is elevenek, noha ma már szinte senki nem süt odahaza kenyeret, s a régi magyar szakácskönyvekben gyakran megtalálható sötét mártásfélét sem igen alkalmazzák már. Számos kifejezés esetében ugyanakkor a hozzá tartozó szokás vagy reália kiveszése okán a fordulat is eltűnik a nyelvhasználatból.

⁴ Vö. pl. Magyar néprajzi lexikon, **kasza** címszó: „Nyelvi adatok is szólnak a kétfelé vágó, ún. *sallai* vagy *szalai*, ill. *boszniai kaszáról*” (NéprLex. 3: 92).

Így halt ki mára régi *nyilat ereszt* szólásunk, amely a nyílhúzásos sorsolás emlékét őrzi, vagy a lótarás visszaszorulásával így tűntek el olyan szólások, mint a *szájára bocsátja a lovat* vagy a *ló száját fordítja*, s erre a sorsra jutottak a rövid kaszához kapcsolódó szólásaink is.

Kulcsszók: régi szólások, szólásmagyarázat, történeti frazeológia.

Hivatkozott irodalom

- Actio Curiosa. Gaude, avagy Csernél Istvánnak beszélgetése.* 1678 körül. In: KARDOS TIBOR szerk., Régi magyar drámai emlékek 2. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960. 355–396.
- BAKÓ ELEMÉR 1944. Vágja, mint Salai a szappant. *Magyar Nyelv* 40: 71–72.
- BALASSA IVÁN 1947. Szallai kasza. *Magyar Nyelv* 43: 47–48.
- BERETTYÓ JÁNOS 1949. Szallai kasza. *Magyar Nyelv* 45: 79–80.
- GYÖRFFY ISTVÁN – VISKY KÁROLY 1934. *A magyarság tárgyi néprajza.* In: A magyarság néprajza. 2. kötet. Sajtó alá rendezte CZAKÓ ELEMÉR. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Heltai Gáspár 1570/1915. *Háló.* Kolozsvár 1570. Kiadta Trócsányi Zoltán. Régi magyar könyvtár 36. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Heltai Gáspár /1979. *Háló. Válogatás Heltai Gáspár műveiből.* Magyar tallózó. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- KOROMPAY BERTALAN 1949. Szallai kasza. *Magyar Nyelv* 45: 80–82.
- KOVÁCS PÁL 1794. *Kovács Pálnak Magyar példa, és köz mondási.* Streibig József, Győr.
- KRESZNERICS FERENC 1831–1832. *Magyar szótár gyökérrenddel és deákozattal.* 1–2. kötet. Buda.
- MÜLLER RÓBERT 1980. Die bosnische Sense. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 32: 437–442
- NéprLex. = *Magyar Néprajzi Lexikon* 1–5. Főszerk. ORTUTAY GYULA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977–1982.
- SZABÓ T. ATTILA 1943. Vágja, mint Salai a szappant. *Magyar Nyelv* 39: 384–385.
- TAKÁCS LAJOS 1970. A magyarországi rövid kaszák történetéhez. *Ethnographia* 81: 187–220.
- TAKÁCS LAJOS 1980. Miért „boszniai” a kétfelé vágó kasza? *Agrártörténeti Szemle* 22: 26–29.
- TAKÁTS SÁNDOR 1915. *Rajzok a török világból.* 1. kötet. MTA, Budapest.
- TRÓCSÁNYI ZOLTÁN 1933. *A régi falu.* K. n., Budapest.

Contributions to the history of a group of idioms with the component *kasza* ‘scythe’

This paper presents a group of obsolete idioms built around a nominal component, *kasza* ‘scythe’. All members of this group hint at a sudden change of opinion, a coat-turning, phrasing it as ‘cut with the scythe in both directions’ or ‘turn the scythe around’. There are several variants in which the *scythe* is specified for origin as in *boszniai kasza* ‘scythe from Bosnia’ or *szallai kasza* ‘scythe from Szalla’. In addition to giving several early examples, this paper attempts to explain the evolution of the forms. A likely explanation for the reference to Bosnia may be that although short scythes were no longer popular by the end of the early modern period, it could still be seen among Turks advancing towards the north through the Balkans. The reference to *Szalla* is less clear: one possibility might be that it could be a reinterpretation of *salló*, a dialectal form of *sarló* ‘sickle’, as a place name, accompanied by an initial sound change.

Keywords: early idioms, explanations of idiom, historical phraseology.

FORGÁCS TAMÁS
Szegedi Tudományegyetem